

абилітаційний. Отдельно рассмотрено коректуюче розвиваюче образование, как составляющая системы специального образования. Определены направления последующих исследований в плане оценки социальной эффективности профессиональной деятельности работников коррекционного образования.

Ключевые слова: специальное образование, коректуюче розвиваюче образование, корекційні заведення образования, діти з особливими потребами, соціалізація образования.

Kolomoec T. G. Formation of special education system for children with special needs: social aspect.

In the article the specific of forming of the system of the special education is considered in the modern terms of public transformations. The author going is given near forming of the system of the special education. The system of the special education parts on four blocks: therapeutically, correcting, rehabilitation, abilitation. Correcting developing education, as constituent of the system of the special education, is separately considered. Directions of subsequent researches are certain in the plan of estimation of social efficiency of professional activity of workers of correction education.

Keywords: special education, correcting developing education, correction establishments of education, children with the special necessities, socialization of education.

Химович О. С.

**ОЦІНКА РІВНЯ ЕТНОСОЦІАЛЬНОЇ ДИСТАНЦІЙОВАНОСТІ
СЕРЕД НАСЕЛЕННЯ ЛЬВІВЩИНИ**

У статті проаналізовано позицію мешканців Львівщини стосовно представників інших національних груп на основі шкали Богардуса, адже сьогодні особливу увагу приділено дискусії навколо питань формування мультикультурного суспільства на принципах толерантності та міжнаціональної терпимості. Метою нашого дослідження є порівняння рівня дистанційованості мешканців Львівської області від представників інших національностей. Здійснено порівняльний аналіз рівня дистанційованості від представників «інших» національних/етнічних груп на основі проведеного Львівського омнібусу та Моніторингу українського суспільства.

Ключові слова: соціальна дистанція, дискримінація, дистанція, шкала Богардуса.

У ситуації посилення глобалізаційних та міграційних процесів, а також посилення міжнародних контактів у більшості суспільств постає

питання формування засад толерантної взаємодії різних національних груп, культурного обміну та взаємозбагачення при необхідності збереження основи своїх самобутніх культур. Відповідно, особливої значущості у сучасній соціологічній науці набувають дискусії навколо питань формування мультикультурного суспільства на принципах толерантності та міжнаціональної терпимості. У дослідженнях ксенофобії і негативних стереотипів окрема роль відводиться впливу безпосередніх міжнаціональних контактів.

Особливої актуальності ці питання набули і в Україні. Країна знаходиться на роздоріжжі міграційних потоків. Будучи країною, що безпосередньо межує з країнами Євросоюзу, Україна засвідчує активні транзитні міграційні потоки. Водночас Україна сама активно постачає трудових мігрантів у країни ЄС та близького зарубіжжя. За останні двадцять років в українському соціумі сформувалася достатньо велика група громадян, яка мала досвід безпосередніх контактів з представниками інших національних груп.

Найінтенсивніший досвід міжкультурної взаємодії є у трудових мігрантів. Відповідно до даних держкомстату України [1] станом на травень 2013 р. найінтенсивнішого тиску з боку міграційних потоків зазнають саме прикордонні області, зокрема Закарпатська, Чернівецька та Львівська.

Проте більшість дослідників, які вивчають сучасні міграційні процеси (зокрема Малиновська О.М. Садова У.Я., Рогожин О.Г. та ін.) та їх вплив на український соціум, переважно зосереджуються на визначенні кількості трудових мігрантів, які полишають країну, на поясненні їх мотиваційних установок та інституційних чинників, що сприяють міграційним процесам, а також питанням адаптації трудових мігрантів у країнах-реципієнтах. Натомість значно менше уваги приділено вивченню змін та впливів, яких зазнає суспільство-донор (у нашому випадку український соціум). У сучасній соціологічній літературі багато говориться про роль прямих міжнаціональних контактів у формуванні та подоланні міжнаціональних стереотипів і упереджень, творенні мультикультурного простору в українському суспільстві. Тут у центрі уваги стають або старі національні діаспори або новоприбулі мігрантські спільноти. Проте нез'ясованим залишається питання про вплив, який на ці процеси мають колишні трудові та сезонні мігранти, що повертаються із закордонних мандрівок у свої локальні спільноти.

Метою нашого дослідження є порівняння рівня дистанційованості мешканців Львівської області стосовно представників інших національностей. Оскільки Львівська область є одночасно і активним

донором трудових мігрантів, і активним реципієнтом транзитних міграційних потоків, то вона формує природну «лабораторію» для вивчення впливу цих процесів на рівень толерантності певного соціуму.

Для дослідження проявів дискримінації/ксенофобії у міжнаціональних відносинах, українські дослідники найчастіше звертаються до шкали соціальної дистанції Е. Богардуса, зокрема такими дослідниками, як В. Паніотто, Н. Паніною, О. Шестаковським та ін.

Відповідно, для виявлення рівня етносоціальної дистанційованості було обрано саме шкалу соціальної дистанції Богардуса, що дозволить зіставити дані, отримані в результаті нашого дослідження, із загальноукраїнськими результатами. Для початку потрібно подати визначення «соціальної дистанції». Вважаємо за необхідне запропонувати наступне трактування поняття «соціальна дистанція» – ступінь відчутної відмінності власної соціальної групи від іншої/інших, залучених у процесі взаємодії. Етносоціальна дистанція – уявне ієрархічне розташування етнічних груп у системі міжетнічних стосунків на основі певних маркерів і критерій (наприклад – етнічне походження, різниця в рівні розвитку, культурні відмінності, етнічні звичаї тощо) [2, 91].

На думку В. Паніотто, соціальна дистанція Богардуса не може служити «гарним вимірником» рівня ксенофобії чи толерантності, проте він без сумніву пов'язаний із цим рівнем, адже у нас немає «справжнього Показника дійсного рівня» ксенофобії/толерантності, тому ми не можемо дати абсолютну оцінку рівня ксенофобії/толерантності, проте, на думку В. Паніотто, можемо порівняти різні соціально-демографічні групи між собою, а також можемо дати адекватну картину динаміки процесів. [3]

Шкала соціальної дистанції Богардуса дозволяє вимірювати психологічну готовність до зближення або, навпаки, до відторгнення людей іншої національності чи групи, незалежно від їхніх особистісних якостей та особливостей представників іншої національності. Шкала Богардуса надає нам змогу визначити ту дистанцію у соціальних контактах, котру людина бажає зберігати між собою та представниками цієї етнічної/національної групи. [4, 88]. Рівень соціальної дистанції між людьми із різних соціальних чи етнічних (расових) груп, включаючись в нову єдину соціальну систему, дозволяє, на думку Р. Парка, судити не тільки про ступінь інтеграції і солідарності утворюючого суспільства, але й про загальний рівень розвитку демократичної культури.

Серед українських соціологів, які використовували шкалу Богардуса у своїх дослідженнях, слід відзначити Н. Паніну. Дослідниця не лише адаптувала цей метод до української реальності, але й неодноразово апробувала його у рамках українського соціального моніторингу. Велика кількість розвідок щодо вивчення міжнаціональних відносин проводилися з 1989 р. Центрально-Українським відділом Всесоюзного центру вивчення думки та Інститутом соціології НАН України [4, 88-89]. Проте до шкали Богардуса існують й критичні зауваження, зокрема: уявна соціальна відстань не дорівнює числовому її виразу у вигляді шкали. На шкалі всі відрізки є однаковими, натомість у соціумі уявна відстань між індивідом та родиною (0-1) та між родиною і друзями (1-2) може бути дуже різною; шкала Богардуса не враховує соціокультурну специфіку різних суспільств. Виникають труднощі з «перекладом» позицій шкали. Наприклад, позиція 3 в оригіналі звучить як «neighborhood» – термін, актуальний для американських міст, який не зовсім відповідає українським реаліям.

Відповідно, постає питання добору відповідника: в Україні це поняття перекладають як «сусіди». Запропонована Богардусом низка категорій – кроків шкали соціальної дистанції – може по-різному спрацьовувати в різних суспільствах. Наприклад, для особи, що мешкає в сучасному мегаполісі, сусіди можуть репрезентувати більш віддалене коло соціальної дистанції, ніж колеги по роботі, бо він/вона своїх сусідів ніколи не бачить; хоча шкала Богардуса називається шкалою соціальної дистанції, вважається, що вона вимірює саме етносоціальну дистанцію, оскільки ми запитуємо респондентів про представників інших етнічних чи національних спільнот. Однак на вимірювану етносоціальну дистанцію можуть також накладатися інші параметри відчуження, як-от релігійна дистанція, соціально-класова чи расова.

Міжетнічна толерантність трактується як терпимість до проявів іноетнічного менталітету у поведінці, способі життя, висловлюваннях тощо. Варто зазначити, що саме міжетнічна толерантність слугує коректним та позитивним проявом міжетнічної взаємодії, а головна ознака – це готовність прийняти інших такими як вони є. [5, 232-233]. Соціолог О.В. Хижняк у своїй статті, яка стосується тематики толерантності, згадує про три головних підходи до розуміння толерантності:

- з позиції скептицизму (скептицизму?) (релятивізм, прагматизм, епістеміологічний скептицизм);
- з позиції плюралізму;

– з позиції причинності/раціональності (в контексті ліберального дискурсу вирішення проблем сучасного світу).

Проблему толерантності вивчали такі вітчизняні та зарубіжні дослідники: Є. Головаха, Н. Паніна, В. Паніотто, О. Хижняк, М. Уолтер та ін. Проблему інтолерантності досліджували Е. Дюркгайм, Т. Парсонс, К. Маркс, І. Косуля, О. Лебедева та ін.

Проте, на нашу думку, однієї шкали Богардуса не достатньо для того, щоб оцінити рівень етносоціальної дистанційованості. Відповідно, було розроблено власну методику, яка включала відкрите запитання про те, чи респонденти були свідками випадків дискримінації щодо українців зі сторони представників інших національностей. Для того, щоб дослідити, чи існує взаємозв'язок між досвідом перебування за кордоном та ставленням до інших національних спільнот, ми включили в запитальник фільтруюче запитання про те, чи респонденти коли-небудь були за кордоном. Причому у випадку ствердної відповіді ми просили респондентів вказати мету поїздки за кордон. Пізніше це дозволило нам виокремити контрольну групу, а саме трудових мігрантів, і порівняти показники проведеного нами дослідження з результатами Моніторингу українського суспільства.

Наша дослідницька методика вперше апробувалася у рамках Омнібусу, який проводиться з 2011р у Львівській області кафедрою історії та теорії соціології Львівського національного університету. Було опитано 400 осіб, віком від 18 років. Вибіркова сукупність була сформована за принципом квот, розрахованими за такими параметрами генеральної сукупності, як вік, стать та тип населеного пункту, місце проживання респондентів.

Омнібус складався з наступних тематичних блоків запитань: міжнаціональні та міжгенічні стосунки, міграції, правова свідомість, екологічна свідомість, ринок страхування, медицина тощо. Наша методика передбачала використання шкали Богардуса для вимірювання соціальної дистанції щодо різних національних груп, а також 7-бального семантичного диференціалу для виявлення уявлень про риси, притаманні тій чи іншій національній групі. З метою подальшого порівняння у блоці питань, які вимірювали соціальну дистанцію стосовно заданого переліку національностей, було використано ті самі національності, які використовувалися у Моніторинзі українського суспільства, який проводиться Інститутом соціології НАН України. Проте цей перелік було доповнено такими національностями, як англійці, греки, португальці та італійці, іспанці та французи, проте до нашого списку не ввійшли такі національні та

етнічні групи, як азербайджанці, афганістанці, кримські татари та чеченці. Згадані групи були включені або не включені до списку на основі результатів власних глибинних інтерв'ю, проведених з трудовими мігрантами. Як свідчать дані інших досліджень, саме ці країни є реципієнтами великої кількості трудових мігрантів із західних теренів України. Цікавою виявилася реакція респондентів на запропонований нами перелік національних груп. Під час проведення дослідження інтерв'юери зіткнулися із критикою з боку респондентів стосовно таких груп, як «негри» та «цигани», як некоректних. Причина полягала в тому, що нами було використано список національних груп, який використовувався в інших дослідженнях міжнародної дистанції, а тому для збереження можливості порівняльного аналізу результатів, отриманих в ході різних соціологічних опитувань, нами було вирішено зберегти назви вказаних груп, які не є толерантними. Проте при проведенні наступних досліджень ми виправимо цю помилку.

На додаток, респондентам було запропоновано визначити своє ставлення стосовно рис поданого переліку національних груп. Перелік рис було сформовано на підставі результатів проведених раніше глибинних інтерв'ю з трудовими мігрантами. Одним з завдань, закладених у запитальник інтерв'ю, було завдання описати мешканців тих країн, які вони відвідували, а також змалювати образ представника тієї країни, в якій вони перебували. Перелік рис представників різних національних груп було переведено у шкальний формат і на його основі було сформульовано семантичний диференціал (див. таб. 1).

Т а б л и ц я 1

Риси представників різних національних/етнічних груп

№	Зміст шкали	№	Зміст шкали
1	Щедрі Жадібні 1 2 3 4 5 6 7	6	Демократичні Недемократичні 1 2 3 4 5 6 7
2	Патріоти Непатріоти 1 2 3 4 5 6 7	7	Неагресивні Агресивні 1 2 3 4 5 6 7
3	Працьовиті Ледачі 1 2 3 4 5 6 7	8	Толерантні Нетолерантні 1 2 3 4 5 6 7
4	Релігійні Нерелігійні 1 2 3 4 5 6 7	9	Щирі Лицемірні 1 2 3 4 5 6 7
5	Багаті Бідні 1 2 3 4 5 6 7	10	Ліберальні Консервативні 1 2 3 4 5 6 7

На основі даних Львівського омнібусу та Моніторингу українського суспільства нами вираховано середнє значення етносоціальної дистанції щодо тих чи інших національних/етнічних груп, які представлені в таблиці 2.

Таблиця 2

Середні значення етносоціальної дистанції щодо національних груп серед населення України та Львівської області

№	Етнічна група	Львівський омнібус	Моніторинг українського суспільства
1.	Американці	4,0	5,5
2.	Англіїці	4,0	—
3.	Араби	6,0	6,0
4.	Білоруси	4,1	4,0
5.	Греки	4,9	—
6.	Грузини	5,1	5,5
7.	Євреї	5,7	5,1
8.	Іспанці	4,7	—
9.	Італійці	4,6	—
10.	Китайці	5,6	5,9
11.	Молдавани	5,3	5,3
12.	Негри	5,9	5,9
13.	Німці	4,4	5,3
14.	Поляки	3,8	5,0
15.	Португальці	4,9	—
16.	Росіяни	4,7	3,3
17.	Румуни	5,2	5,4
18.	Словаки	4,6	5,1
19.	Турки	5,5	5,7
20.	Угорці	4,9	5,2

21.	Українці	2,1	2,2
22.	українці, які живуть в ін. країнах	2,6	3,1
23.	Французи	4,3	—
24.	Цигани	6,4	6,1
25.	Чехи	4,6	5,2

Як бачимо, найбільшу етносоціальну дистанцію ми спостерігаємо стосовно таких груп, як цигани – 6,4, негри – 5,9 та араби – 6,0. Відповідно до Моніторингу українського суспільства за 2010р., стосовно згаданих соціальних груп також спостерігається найвищий рівень соціальної дистанції: цигани – 6,1, негри – 5,9 та араби – 6,0. Н. Паніна пояснює цей факт тим, що більшість населення України першою чергою відсторонюються від тих національностей, які асоціюються із кровопролитними міжнаціональними конфліктами, прагнуть відмежуватися від усіх учасників конфліктів, навіть не намагаючись визначити правих і винуватих, потерпілих і переслідувачів [5, 327]. І з цим аргументом важко сперечатися, проте, нашу думку, варто враховувати й можливість іншого пояснення: дистанційованості від інших утворюється через брак інформації та досвіду спілкування.

До інших національних груп, стосовно яких мешканці Львівської області демонструють високий рівень дистанційованості, відносяться: євреї – 5,7, китайці – 5,6, турки – 5,6, молдаванці – 5,3, румуни – 5,2 та грузини – 5,1. Результати проведеного нами дослідження демонструють подібні тенденції з результатами загальноукраїнського дослідження, проведеного Н. Паніною, починаючи з 1994 року.

Наступну групу становлять португальці – 4,9, греки – 4,9, угорці – 4,8, росіяни – 4,7, іспанці – 4,7, словаки – 4,6, італійці – 4,6, чехи – 4,6, та італійці – 4,3. Це ті народи, як показують дослідження міграції, до яких львів'яни найчастіше їздять на заробітки, отож існує досвід спілкування, відповідно, саме на території цих національних груп проживає чимало українців. Отже, можемо зробити попередній висновок про те, що на зменшення соціальної дистанції впливає рівень спілкування та обміну досвідом, який зазнають трудові мігранти перебуваючи на території тієї чи іншої країни.

Найближче до себе мешканці Львова та області розташовують американців – 4,0, англійців – 4,0 білорусів – 4,1 та поляків – 3,8. З такими групами, як білоруси та поляки, ситуація зрозуміла, це наші найближчі сусіди, також це країни посткомуністичних режимів. От з

американцями та англійцями можливим пояснення, що ці держави позиціонують себе як найбільш демократичні та відкриті для всього світу.

Отож варто зауважити, що існує різниця в рівні дистанційованості в львівському омнібусі до даних загальноукраїнського моніторингу. Зокрема, ця різниця чітко простежується серед американців: львівський омнібус – 4,0, моніторинг українського суспільства – 5,5, відповідно німці – 4,4 та 5,3, поляки – 3,8 та 5,0. Можливо, спостерігається менший рівень дистанційованості серед мешканців Західної України через ситуація, пов'язану з прагненням вступу до НАТО та інших союзів з Європою та значним досвідом роботи саме в цих країнах.

Також варто відмітити й зворотній бік ситуації, а саме про більшу дистанційованість львів'ян та мешканців області від представників російської національної групи, ситуації виглядає наступним чином: львівський омнібус – 4,7, моніторинг українського суспільства – 3,3. Тут можлива ситуація, пов'язана з історією та негативним радянським досвідом, а також з небажанням західних регіонів вступати в Митний Союз з Росією, але це окрема тема для дискусії стосовно бажання та небажання вступати в ті чи інші союзи серед мешканців окремих регіонів. Цікавим для нас виявився і той факт, що дані за такими національними/етнічними групами, як араби, негри та цигани, не відрізняються ні у львівському омнібусі, ні в моніторингу українського суспільства. Можливо, ситуація пов'язана ще й з тим, ці групи є «чужими» для всього українського суспільства, а не тільки для окремо взятого регіону.

Необхідно проаналізувати результати на основі даних Львівського омнібусу та Моніторингу українського суспільства стосовно того, якою є позиція трудових мігрантів відносно представників «інших» національних/етнічних груп (таблиця 3).

Таблиця 3

Середні значення етносоціальної дистанції щодо національних груп серед трудових мігрантів

№	Етнічна група	Львівський омнібус	Моніторинг українського суспільства
1.	Американці	3,9	5,4
2.	Англійці	4,0	

3.	Араби	5,5	6,1
4.	Білоруси	3,7	4,1
5.	Греки	4,6	—
6.	Грузини	4,7	5,1
7.	Євреї	5,5	5,5
8.	Іспанці	4,5	—
9.	Італійці	4,4	—
10.	Китайці	5,4	5,2
11.	Молдавани	5,1	5,3
12.	Негри	5,7	5,4
13.	Німці	4,4	5,9
14.	Поляки	3,8	5,2
15.	Португальці	4,6	—
16.	Росіяни	4,3	5,0
17.	Румуни	5,0	3,4
18.	Словаки	4,6	5,4
19.	Турки	5,2	5,2
20.	Угорці	4,8	5,7
21.	Українці	2,4	2,3
22.	Українці, які живуть в інших країнах	2,6	3,0
23.	Французи	4,4	—
24.	Цигани	6,1	6,1
25.	Чехи	4,6	5,3

Отже, із поданої таблиці можемо зробити висновок, що ставлення трудових мігрантів до представників «інших» національних/етнічних груп кардинально різниться від ставлення середньостатистичного українця практично не відрізняється, що для нас є доволі непередбачуваним. Виняток становлять дві національні групи: росіяни та румуни. Середнє значення в моніторингу українського суспільства щодо росіян становить 3,3, то соціальна дистанція до російської

національної групи серед трудових мігрантів становить 5,0, що ж стосується львівського омнібусу, то тут ситуація суттєво не відрізняється: середнє значення до російської національної групи становить 4,7, то позиція трудових мігрантів до росіян – 4,3, що навпаки свідчить хоч і про незначне, проте про зменшення рівня дистанційованості від російської національної групи. Про такий рівень дистанційованості може свідчити те, що до вибірки моніторингу українського суспільства потрапили представники всіх регіонів України, зокрема і Східних, які характеризується високою частотою трудової міграції саме до Росії, що вказує на негативний досвід контактів з представниками російської національної групи, тому, відповідно, і вищий рівень дистанційованості щодо представників цієї групи. Що ж стосується румунської національної групи, то тут ми спостерігаємо зворотну ситуацію: нижчий рівень дистанційованості серед трудових мігрантів – 3,4, ніж середнє значення соціальної дистанції до румунів – 5,4. Що ж до цієї країни, то знову ж таки найчастіше з метою заробітків, туди відправляються Західні регіони, тому загальний рівень знань про представників цієї національної групи є доволі низький, тому й загальна тенденція у ставленні до румунів є високою.

Отже, можемо підсумувати, що рівень толерантності українського соціуму зокрема й мешканців та трудових мігрантів Львова та регіону загалом до представників різних національних/етнічних груп є доволі низьким. Результати нашого дослідження та дослідження, проведеного Інститутом соціології, засвідчили достатньо високий рівень дистанційованості українського суспільства від представників «інших» національностей та етносів. Що ж стосується етносоціальної дистанції трудових мігрантів, то ситуація змінюється на краще, адже спростовує нашу гіпотезу про вищий рівень дистанційованості серед трудових мігрантів Львівщини та України від представників «інших» національних/етнічних груп, а також створює позитивну тенденцію в українському соціумі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Міграційні процеси (за даними Держкомстату України) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
2. *Середа В. В.* Етносоціологія: Навчальний посібник. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. – 106с.
3. *Паніотто В.* Динаміка ксенофобії й антисемітизму в Україні (1994-2007) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.kiis.com.ua.

4. Панина Н. В. Избранные труды по социологии: В трех томах. / Наталия Панина – Том I. Вопросы теории, методологии, технологии социологического исследования и профессиональной этики / Сост., ред., вступ. Статья Е.И. Головахи. – К. : Факт, 2008. – 472 с.
5. Арбеніна В. Л. Етносоціологія: Навчальний посібник. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2009. – 360 с.

Khymovych O. S. Comparative analysis of ethno-social distance population of Lviv with experience of migration.

The article reveals the position of the residents of Lviv region on representatives of other national groups on the basis of the scale Богардуса, because today special attention is paid to the discussion around the issues of the formation of a multicultural society on the principles of tolerance and interethnic tolerance. The aim of our study is to compare the level of distance the residents of Lviv oblast, the representatives of other nationalities. A comparative analysis of the level of distance to the representatives of «other» national/ethnic groups on the basis of the Lviv omnibus and Monitoring of the Ukrainian society.

Keywords: tolerance, intolerance, discrimination, distance, Bogardus scale.

Химович О. С. Сравнительный анализ уровня этносоциальной дистанционированности среди населения Львовщины, имеющего опыт трудовой миграции.

В статье раскрывается позиция жителей Львовщины относительно представителей других национальных групп на основе шкалы Богардуса, ведь сегодня особое внимание уделено дискуссии вокруг вопросов формирования мультикультурного общества на принципах толерантности и межнациональной терпимости. Целью нашего исследования является сравнение уровня дистанционированности жителей Львовской области в отношении представителей других национальностей. Осуществлен сравнительный анализ уровня дистанционированности к представителям «других» национальных/этнических групп на основании проведенного Львовского омнибуса и Мониторинга украинского общества.

Ключевые слова: толерантность, интолерантность, дискриминация, дистанция, шкала Богардуса.

НАШІ АВТОРИ

АМАНМИРАДОВ
НУРБЕРДИ
АМАНМИРАДОВИЧ

здобувач НПУ імені М.П.Драгоманова

БЕХ
ВОЛОДИМИР
ПАВЛОВИЧ

доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри управління,
інформаційно-аналітичної діяльності та
євроінтеграції НПУ імені М.П.Драгоманова

БЕХ
ЮЛІЯ
ВОЛОДИМИРІВНА

доктор філософських наук, професор
кафедри методології науки та міжнародної
освіти НПУ імені М.П.Драгоманова

ВОЛИНЕЦЬ
АНДРІЙ
АНДРІЙОВИЧ

аспірант кафедри філософії та
культурології Чернігівського національного
педагогічного університету імені
Т. Г. Шевченка, старший викладач кафедри
суспільних дисциплін та методики їх
викладання Чернігівського обласного
інституту післядипломної педагогічної
освіти імені К. Д. Ушинського

ГОНЧАРЕНКО
МАРИНА
МИХАЙЛІВНА

кандидат філософських наук, асистент
кафедри філософії гуманітарних наук
КНУ імені Т. Шевченка

ЗАВАЛЬНЮК
ОЛЕНА
ВАЛЕНТИНІВНА

кандидат педагогічних наук, викладач
НПУ імені М.П.Драгоманова

ЗАЙЦЕВА
МАРІЯ
ВАСИЛІВНА

здобувач кафедри міжнародної інформації
Інституту міжнародних відносин
КНУ імені Т. Шевченка